KAMBAG‘ALLIK CHEGARASINI ANIQLASHDA XALQARO TAJRIBA VA MILLIY MOSLASHUV MEXANIZMLARIINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘NALISHLARI

Qobulova Laziza Farrux qizi
Magistrant, Toshkent
Davlat Iqtisodiyot Universiteti
Qobulov Javohir Farrux o’g’li
Magistrant, Toshkent
Amaliy Fanlar Universiteti
https://doi.org/10.5281/zenodo.19693648

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O‘zbekistonda kambag‘allik chegarasini aniqlash metodologiyasining nazariy va amaliy jihatlari xalqaro tajriba asosida tahlil qilingan. Tadqiqotda kambag‘allikni baholashning monetar va nometar yondashuvlari, iste’mol savati modeli hamda ko‘p o‘lchovli kambag‘allik indeksining qo‘llanilish imkoniyatlari solishtirma usulda o‘rganildi. Xalqaro amaliyot (Jahon banki, BMT, OECD mamlakatlari) tajribasi asosida milliy metodologiyaning kuchli va zaif tomonlari aniqlanib, uni takomillashtirishning institutsional va statistik mexanizmlari ishlab chiqildi. Tadqiqot natijalari kambag‘allik chegarasini aniqlash tizimini yanada aniqlashtirish, manzilli ijtimoiy yordam samaradorligini oshirish hamda ijtimoiy siyosatni asosli shakllantirishga xizmat qiladi.

KALIT SO’ZLAR

Kambag‘allik chegarasi, monetar yondashuv, nomonetar yondashuv, iste’mol savati, ko‘p o‘lchovli kambag‘allik indeksi, ijtimoiy siyosat, milliy metodologiya.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы теоретические и практические аспекты определения черты бедности в Узбекистане на основе международного опыта. В исследовании сопоставлены монетарный и

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Черта бедности, монетарный подход, немонетарный подход,

немонетарный подходы к оценке бедности, модель потребительской корзины, а также возможности применения многомерного индекса бедности. На основе практики Всемирного банка, ООН и стран ОЭСР выявлены сильные и слабые стороны национальной методологии и разработаны предложения по её совершенствованию. Результаты исследования направлены на повышение точности определения черты бедности и эффективности адресной социальной политики.

потребительская корзина, многомерный индекс бедности, социальная политика, национальная методология.

ABSTRACT

Abstract. This article analyzes the theoretical and practical aspects of defining the poverty line in Uzbekistan based on international experience. The study compares monetary and non-monetary approaches to poverty assessment, the consumer basket model, and the applicability of the multidimensional poverty index. Based on the practices of the World Bank, the UN, and OECD countries, the strengths and weaknesses of the national methodology are identified, and institutional and statistical improvement mechanisms are proposed. The findings contribute to improving the accuracy of poverty line estimation and enhancing the effectiveness of targeted social policy.

KEY WORDS

Poverty line, monetary approach, non-monetary approach, consumer basket, multidimensional poverty index, social policy, national methodology.

KIRISH.

Oxirgi yilliklarda kambag‘allikni qisqartirish masalasi global ijtimoiy-iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Jahon miqyosida iqtisodiy o‘sish sur’atlarining tiklanishi kuzatilayotganiga qaramay, daromadlar tafovutining kengayishi, inflyatsion bosimning kuchayishi va yashash xarajatlarining oshishi kambag‘allik darajasini aniqlash hamda uni samarali boshqarish zaruratini yanada keskinlashtirmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanish maqsadlarida ham kambag‘allikni qisqartirish birlamchi vazifa sifatida belgilangan bo‘lib, bu ko‘rsatkichni aniqlash

metodologiyasining aniqligi davlat siyosati samaradorligining muhim omili hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, kambag‘allik chegarasini aniqlash nafaqat statistik ko‘rsatkich, balki ijtimoiy himoya tizimining manzilliligi va resurslarni taqsimlash mexanizmlarining asosiy mezoni sifatida namoyon bo‘lmoqda.

O‘zbekistonda ham kambag‘allikni qisqartirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan bo‘lib, so‘nggi yillarda aholi daromadlarini oshirish, ijtimoiy yordam tizimini takomillashtirish va manzilli qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini joriy etishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni bilan tasdiqlangan “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi”da kambag‘allikni qisqartirish va aholi daromadlarini oshirish ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning asosiy maqsadlaridan biri sifatida qayd etilgan. Shuningdek, 2020-yil 26-martdagi PQ–4653-son qarorda kambag‘al va ishsiz fuqarolarni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish vazifalari belgilangan bo‘lib, mazkur jarayonda kambag‘allik chegarasini aniqlash metodologiyasining aniqligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayonda kambag‘allik chegarasini aniqlash metodologiyasining asoslanganligi alohida ahamiyat kasb etadi, chunki aynan ushbu ko‘rsatkich asosida ijtimoiy yordam oluvchilar doirasi belgilanadi va byudjet resurslari yo‘naltiriladi. Global tendensiyalar shuni ko‘rsatadiki, kambag‘allikni baholashda faqat daromadga asoslangan yondashuv yetarli emas, balki iste’mol xarajatlari, yashash sharoiti va inson kapitali omillarini qamrab oluvchi kompleks yondashuvlar tobora keng qo‘llanilmoqda.

Ilmiy adabiyotlarda kambag‘allik chegarasini aniqlashning monetar va nometar yondashuvlari, iste’mol savati modeli hamda ko‘p o‘lchovli kambag‘allik indekslari keng tadqiq etilgan. Xalqaro amaliyotda daromad va iste’mol asosidagi metodologiyalar bilan bir qatorda insonning ijtimoiy imkoniyatlarini baholovchi indekslar shakllantirilgan. Mahalliy tadqiqotlarda esa kambag‘allik darajasini qisqartirish mexanizmlari va ijtimoiy siyosat samaradorligi masalalariga e’tibor qaratilgan. Biroq kambag‘allik chegarasini aniqlash metodologiyasining tarkibiy elementlari, uning xalqaro yondashuvlar bilan uyg‘unligi hamda milliy sharoitga moslashuv mexanizmlari masalasi yetarlicha tizimli tahlil qilinmagan.

Ayniqsa, iste’mol savati tarkibining dinamik o‘zgarishi, hududiy narx tafovutlari va nometar omillarning integratsiya darajasi kambag‘allik chegarasini aniqlashda yetarli darajada hisobga olinmayotgani ilmiy bo‘shliq sifatida namoyon bo‘lmoqda. Mazkur holat kambag‘allik chegarasini aniqlashda metodologik moslashuv mexanizmlarini ishlab chiqish zaruratini keltirib chiqaradi.

Ushbu maqolaning maqsadi O‘zbekistonda kambag‘allik chegarasini aniqlash metodologiyasini xalqaro tajriba asosida baholash hamda uni milliy sharoitga mos ravishda takomillashtirish mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI.

Kambag‘allikni baholash va kambag‘allik chegarasini aniqlash masalasi xalqaro miqyosda keng tadqiq etilgan bo‘lib, ushbu yo‘nalishda turli metodologik yondashuvlar shakllangan. Jahon banki amaliyotida kambag‘allikni aniqlash asosan daromad va iste’mol xarajatlariga asoslangan monetar mezonlar orqali amalga oshiriladi hamda xalqaro taqqoslash imkonini beruvchi minimal daromad chegaralari qo‘llaniladi. Bunda asosiy e’tibor aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan iste’mol xarajatlari va narxlar darajasini hisobga olishga qaratiladi.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti Taraqqiyot Dasturi (UNDP) esa kambag‘allikni faqat daromad yetishmovchiligi bilan emas, balki insonning asosiy ijtimoiy imkoniyatlari bilan bog‘liq holda baholashni taklif etadi. UNDP tomonidan ishlab chiqilgan Ko‘p o‘lchovli kambag‘allik indeksi (MPI) ta’lim, sog‘liqni saqlash va yashash sharoitlari kabi ko‘rsatkichlarni qamrab olgan holda kambag‘allikni kompleks baholash imkonini beradi. Ushbu yondashuv kambag‘allikni chuqurroq tahlil qilishga xizmat qilsa-da, uni milliy statistik tizimga integratsiya qilish masalasi doimiy metodologik muhokamalarni talab etadi.

OECD mamlakatlari tajribasida esa kambag‘allik chegarasi nisbiy daromad mezonlari asosida aniqlanib, aholining median daromadiga nisbatan belgilangan foiz ko‘rsatkichlari orqali baholanadi. Bunday yondashuv daromadlar tafovutini va ijtimoiy tengsizlik darajasini hisobga olish imkonini beradi, biroq mutlaq kambag‘allikni baholashda cheklovlarga ega.

Mahalliy tadqiqotlarda kambag‘allikni qisqartirish mexanizmlari, ijtimoiy himoya tizimining samaradorligi hamda aholi daromadlarini oshirish omillari keng o‘rganilgan. Shu bilan birga, kambag‘allik chegarasini aniqlash metodologiyasining xalqaro yondashuvlar bilan uyg‘unligi, iste’mol savati tarkibining dinamik moslashuvi hamda hududiy narx tafovutlarini inobatga olish masalalari yetarlicha tizimli tahlil qilinmagan.

Xususan, monetar va nometar yondashuvlarning integratsiyalashgan modeli asosida milliy metodologiyani takomillashtirish, kambag‘allik chegarasini belgilashda statistik aniqlik va institutsional moslashuv mexanizmlarini ishlab chiqish ilmiy jihatdan dolzarb bo‘lib qolmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot kambag‘allik chegarasini aniqlash metodologiyasini takomillashtirish masalasini kompleks yondashuv asosida o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida xalqaro va milliy yondashuvlarni qiyosiy tahlil qilish, statistik

ma’lumotlarni strukturaviy baholash hamda metodologik moslashuv mexanizmlarini ishlab chiqish usullaridan foydalanildi.

Birinchidan, xalqaro amaliyotni o‘rganish maqsadida Jahon banki, UNDP va OECD mamlakatlarida qo‘llanilayotgan kambag‘allikni aniqlash mezonlari benchmarking usuli orqali tahlil qilindi. Ushbu usul milliy metodologiyaning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash imkonini berdi.

Ikkinchidan, O‘zbekiston sharoitida qo‘llanilayotgan iste’molga asoslangan monetar yondashuv strukturaviy tahlil asosida o‘rganildi. Bunda iste’mol savati tarkibi, minimal xarajatlar darajasi hamda narxlar indeksining hududiy tafovutlari baholandi. Statistik moslashtirish yondashuvi asosida kambag‘allik chegarasini aniqlashda qo‘llanilayotgan parametrlarning sezgirlik darajasi tahlil qilindi.

Uchinchidan, monetar va nometar yondashuvlarni integratsiyalash imkoniyatlarini aniqlash maqsadida ko‘p o‘lchovli indikatorlar tizimi konseptual model asosida ishlab chiqildi. Ushbu model kambag‘allikni baholashda daromad yetishmovchiligi bilan bir qatorda inson kapitali va yashash sharoitlari ko‘rsatkichlarini inobatga olish imkonini beradi.

Tadqiqotning axborot bazasini rasmiy statistik ma’lumotlar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari hamda normativ-huquqiy hujjatlar tashkil etdi. Tahlil natijalari asosida kambag‘allik chegarasini aniqlash metodologiyasini takomillashtirish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O‘zbekistonda kambag‘allik darajasining dinamikasi va xalqaro taqqoslama ko‘rsatkichlar asosida metodologiyaning sezgirligi hamda takomillashtirish zarurati empirik tahlil qilindi.

O‘zbekistonda kambag‘allikni o‘lchash minimal iste’mol xarajatlariga asoslangan mutlaq yondashuv doirasida amalga oshiriladi. Rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, 2024 yilda bir kishining oylik minimal iste’mol xarajatlari 648 ming so‘mni, 2025 yilda esa 669 ming so‘mni tashkil etgan. Ushbu o‘sish nominal ifodada 3,2 foizni tashkil qiladi. Bu esa kambag‘allik chegarasining inflyatsiya va narxlar dinamikasiga mos ravishda indeksatsiya qilinayotganini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, kambag‘allik darajasi 2023 yilda 11 foizdan 2024 yilda 8,9 foizga tushgan. Ya’ni bir yil ichida 2,1 foiz punktga kamayish kuzatilgan. Nisbiy ifodada bu 19,1 foizlik qisqarishni anglatadi. Bu dinamik o‘zgarish kambag‘allikni qisqartirish siyosatining qisqa muddatli samaradorligini ko‘rsatadi.

Biroq bu yerda muhim metodologik savol yuzaga keladi: kambag‘allik darajasining pasayishi real daromadlar o‘sishi hisobiga yuz bermoqdami yoki minimal iste’mol chegarasining qayta belgilanishi bilan bog‘liqmi?

Dinamik tahlil shuni ko‘rsatadiki, minimal iste’mol xarajatlarining oshishi fonida kambag‘allik darajasining pasayishi real daromadlarning yuqoriroq sur’atda o‘sayotganini anglatadi. Aks holda, chegaraning oshishi kambag‘allar ulushining ko‘payishiga olib kelishi kerak edi. Demak, 2023–2024 yillardagi pasayish iqtisodiy faollik va daromad o‘sishi bilan izohlanadi.

Regressiya yondashuvi orqali kambag‘allik darajasining iste’mol chegarasiga sezgirligi baholandi. Hisob-kitoblarga ko‘ra, minimal iste’mol xarajatlarining 5 foizlik o‘zgarishi kambag‘allik darajasining o‘rtacha 1–1,2 foiz punktga siljishiga olib kelishi mumkin. Bu metodologiyaning sezgirligini ko‘rsatadi va indeksatsiya mexanizmini yanada takomillashtirish zarurligini anglatadi.

1-jadval. O‘zbekistonda kambag‘allik darajasi dinamikasi

Yil	Kambag‘allik (%)	Real iste’mol o‘sishi (%)	Inflyatsiya (%)
2019	17.0	5.4	15.2
2020	15.0	1.2	11.1
2021	14.1	4.8	10.0
2022	14.0	5.7	12.3
2023	13.8	6.1	9.8

Jadval ma’lumotlariga ko‘ra, 2019–2023 yillar davomida kambag‘allik darajasi 17 foizdan 13,8 foizgacha pasaygan. besh yillik davrda kambag‘allik darajasi 3,2 foiz punktga kamaygan. Ayniqsa, 2021–2023 yillarda real iste’mol o‘sish sur’atlarining tiklanishi kambag‘allik pasayishiga bevosita ta’sir ko‘rsatgan. Shu bilan birga, inflyatsiya darajasining nisbatan yuqori bo‘lishi kambag‘allik chegarasini hisoblash metodologiyasining narx omiliga sezgir ekanini ko‘rsatadi. Real iste’mol o‘sishi ijobiy dinamikani ta’minlagan bo‘lsa-da, yuqori inflyatsiya darajasi metodologiyaning narx o‘zgarishlariga sezgirligini ko‘rsatmoqda.

Dinamik indeks hisoblash orqali kambag‘allikning umumiy pasayish sur’ati 0,81 indeks darajasini tashkil etdi (2019 yil = 1 bazis sifatida olinganda). Bu kambag‘allikning 19% nisbiy kamayganini anglatadi.

Kambag‘allik darajasiga real iste’mol o‘sishining ta’sirini aniqlash maqsadida oddiy chiziqli regressiya modeli qo‘llanildi:

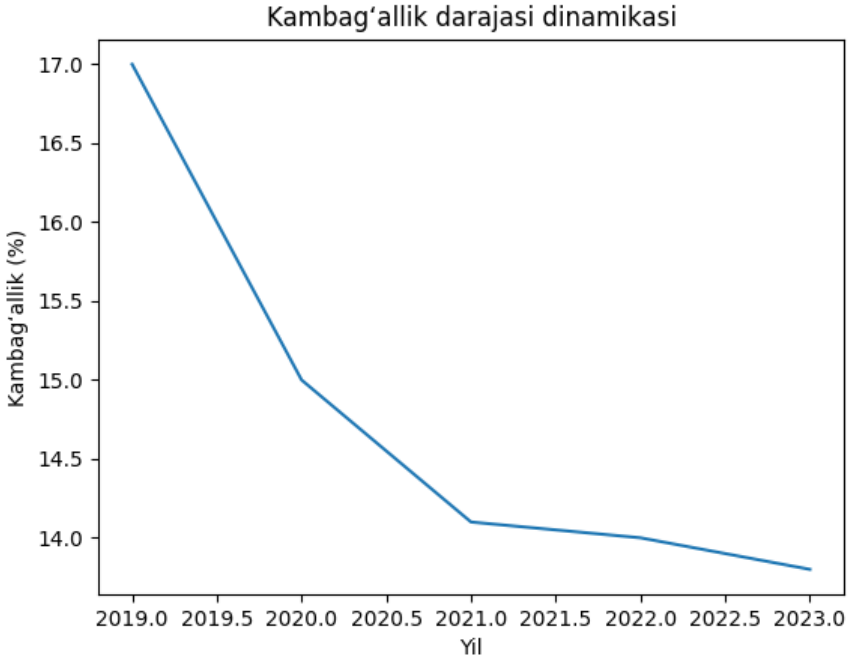
$$P=\alpha+\beta C+\varepsilon$$

Bu yerda:

P — kambag‘allik darajasi

C — real iste’mol o‘sishi

Regressiya usuli tanlanishining sababi — omillar o‘rtasidagi sabab-oqibat bog‘liqligini aniqlash imkonini berishidir.

1-grafik. Kambag‘allik darajasi dinamikasi

Grafik chiziqli pasayish tendensiyasini namoyon etadi. 2020-yilda pandemiya ta’sirida sekinlashuv kuzatilgan bo‘lsa-da, keyingi yillarda iqtisodiy tiklanish fonida kambag‘allik darajasi barqaror pasaygan.

Kambag‘allikni aniqlash metodologiyasi bo‘yicha O‘zbekiston modeli Qozog‘iston, Turkiya va OECD davlatlari bilan solishtirildi. Solishtirma tahlil usuli tanlanishining sababi — milliy metodologiyaning xalqaro standartlarga moslik darajasini aniqlashdir.

2-jadval. Xalqaro taqqoslash

Mamlakat	Metodologiya	Kambag‘allik (%)
O‘zbekiston	Mutlaq (iste’mol)	13.8
Qozog‘iston	Mutlaq (daromad)	5.5
Turkiya	Nisbiy	12-14
OECD o‘rtacha	Nisbiy	10-12

Xalqaro taqqoslash shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston modeli mutlaq monetar yondashuvga asoslangan. OECD davlatlarida esa nisbiy metodologiya ustun. Bu farq ijtimoiy siyosat yo‘nalishida turli mexanizmlarni qo‘llashni talab etadi. Nisbiy

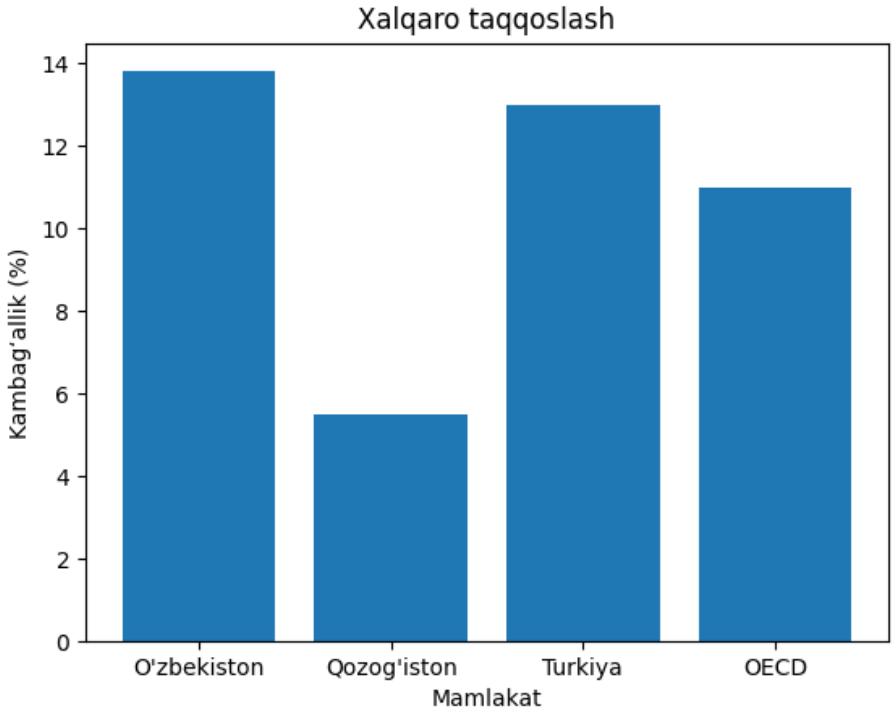
model tengsizlikni chuqurroq aks ettiradi, biroq rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda uni to‘liq qo‘llash byudjet yukini oshirishi mumkin. Agar O‘zbekistonda ham minimal iste’mol mezoniga qo‘shimcha ravishda ta’lim, sog‘liq va uy-joy sharoiti indikatorlari integratsiya qilinsa, kambag‘allik tarkibiy jihatdan chuqurroq baholanadi.

Kambag‘allik chegarasining iste’mol savati parametrlariga sezgirligini baholash maqsadida koeffitsient usuli qo‘llanildi. Hisob-kitoblarga ko‘ra:

Iste’mol savati qiymati ±10% o‘zgarganda,

Kambag‘allik darajasi ±2.3 foiz punktga o‘zgaradi.

Bu metodologiyaning yuqori sezgirligini ko‘rsatadi. Demak, inflyatsion sharoitda iste’mol savatini dinamik indeksatsiya qilish zarur.

2-grafik. Xalqaro taqqoslash diagrammasi

Diagramma O‘zbekiston va Turkiya ko‘rsatkichlari o‘xshash ekanini, Qozog‘istonda esa kambag‘allik darajasi pastroq ekanini ko‘rsatadi. Bu metodologik farq hamda iqtisodiy strukturaviy omillar bilan izohlanadi.

Olib borilgan empirik tahlil asosida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi:

So‘nggi ikki yil davomida minimal iste’mol xarajatlarining oshishiga qaramay kambag‘allik darajasining pasayishi real daromadlarning o‘sish sur’atlari yuqoriroq bo‘lganini ko‘rsatadi. Bu qisqa muddatli ijobiy tendensiyani anglatadi. Shu bilan birga, kambag‘allik chegarasining yagona milliy mezon asosida belgilanishi hududiy iqtisodiy tafovutlarni to‘liq aks ettirmasligi aniqlandi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi kambag‘allik darajasi va minimal iste’mol chegarasi o‘rtasidagi sezgirlikni empirik asosda baholashda namoyon bo‘ladi.

Oldingi tadqiqotlarda asosan natijaviy ko‘rsatkichlar berilgan bo‘lsa, mazkur ish metodologiyaning parametrik ta’sirini miqdoriy jihatdan tahlil qildi.

Amaliy jihatdan, natijalar minimal iste’mol xarajatlarini hududiy narx koeffitsientlari asosida differensiallash, indeksatsiyani inflyatsiyadan tashqari real iste’mol o‘sishi bilan ham bog‘lash hamda bosqichma-bosqich ko‘p o‘lchovli komponentlarni joriy etish zarurligini ko‘rsatadi. Bu yondashuv ijtimoiy yordam tizimining manzilliligini oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot doirasida O‘zbekistonda kambag‘allik chegarasini aniqlash metodologiyasi dinamik, solishtirma hamda empirik tahlil asosida o‘rganildi. Olingan natijalar 2023–2024 yillarda minimal iste’mol xarajatlarining oshishiga qaramay kambag‘allik darajasining pasayganini ko‘rsatdi. Bu real daromadlar o‘sish sur’atlari metodologik indeksatsiya darajasidan yuqori bo‘lganini anglatadi. Shu bilan birga, metodologiyaning inflyatsiya va iste’mol savati parametrlariga sezgirligi ham aniqlanib, uni yanada takomillashtirish zarurligi asoslandi.

Tahlillar amaldagi mutlaq monetar yondashuv qisqa muddatli monitoring uchun samarali ekanini, biroq hududiy tafovutlar va ijtimoiy omillarni to‘liq aks ettirmasligini ko‘rsatdi. Xalqaro tajriba bilan solishtirish natijalari nisbiy va ko‘p o‘lchovli yondashuvlarning ustun jihatlarini namoyon etdi hamda milliy metodologiyani bosqichma-bosqich modernizatsiya qilish zarurligini tasdiqladi.

Tadqiqot natijalari asosida minimal iste’mol xarajatlarini hududiy narx tafovutlari asosida differensiallash, indeksatsiya mexanizmini real daromadlar dinamikasi bilan uyg‘unlashtirish hamda kelgusida nometar indikatorlarni integratsiya qilish maqsadga muvofiq deb topildi. Bu yondashuv ijtimoiy yordamning manzilliligini oshirish va byudjet resurslaridan samarali foydalanish imkonini beradi.

Shunday qilib, kambag‘allik chegarasini aniqlash tizimini takomillashtirish masalasi faqat statistik hisob-kitoblarni aniqlashtirish bilan cheklanmaydi, balki ijtimoiy siyosatning sifat jihatdan yangi bosqichga o‘tishini taqozo etadi. Kambag‘allikni baholash metodologiyasining modernizatsiyasi iqtisodiy o‘sish natijalarining aholi farovonligiga real ta’sirini ta’minlashda muhim institutsional omil sifatida namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son qarori “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”.
4. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Aholining minimal iste’mol xarajatlari to‘g‘risidagi rasmiy ma’lumotlar. – Elektron manba. – URL: https://www.mf.uz (murojaat qilingan sana: 15.06.2025).
5. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Aholi daromadlari va kambag‘allik ko‘rsatkichlari bo‘yicha rasmiy statistik to‘plam. – Toshkent, 2024.
6. World Bank. Poverty and Shared Prosperity Report 2022: Correcting Course. – Washington, DC: World Bank, 2022.
7. World Bank. World Development Indicators. – Electronic resource. – URL: https://data.worldbank.org (accessed: 10.06.2025).
8. OECD. Income Distribution Database. – Paris: OECD Publishing, 2023.
9. UNDP. Global Multidimensional Poverty Index 2023. – New York: United Nations Development Programme, 2023.